

80. Latvijas Universitātes
starptautiskā zinātniskā
konference 2022

**ARHEOLOGIJA BALTIJĀ 21.GS. SĀKUMĀ:
JAUNĀKIE PĒTĪJUMI, AKTUĀLĀS
DISKUSIJAS UN MŪSDIENU
IZAICINĀJUMI**

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

Arheoloģija Baltijā 21. gs. sākumā: jaunākie pētījumi, aktuālās diskusijas un mūsdienu izaicinājumi

Latvijas Universitātes 80. starptautiskās
zinātniskās konferences Arheoloģijas sekcija

2022. gada 18. februārī

LU Vēstures un filozofijas fakultātē Rīgā, Latvijā (tiešsaistē)

Referātu kopsavilkumi

Rīga, 2022

Arheoloģija Baltijā 21. gs. sākumā: jaunākie pētījumi, aktuālās diskusijas un mūsdienu izaicinājumi. Latvijas Universitātes 80. starptautiskās zinātniskās konferences Arheoloģijas sekcijas referātu kopsavilkumi. Rīga: LU Vēstures un filozofijas fakultāte, 2022. 41 lpp.

Archaeology in the Baltic in the early 21st century: latest research, topical discussions and present challenges: summaries of the presentations made at the Archaeology section of the 80th International Research Conference of the University of Latvia. Riga: Faculty of History and Philosophy of the University of Latvia, 2022. 41 p.

Sastādītāji: Dr. hist. Andris Šnē, Latvijas Universitāte

Mag. hist. Elīna Guščika, Latvijas Universitāte

Mag. hist. Mārcis Kalniņš, Latvijas Universitāte

Mag. hist. Vanda Visocka, Latvijas Universitāte

ISBN 978-9934-23-563-4 (izdevuma elektroniskā versija)

© Latvijas Universitāte, 2022

© Rakstu autori, 2022

Ievadvārdi

Jau vairākas desmitgades Latvijas Universitātes (LU) starptautiskās zinātniskās konferences ietvaros katru otro gadu norisinās Arheoloģijas sekcija – pirmoreiz šāda sekcija tika rīkota LU 61. zinātniskajā konferencē 2003. gada 10. februārī Vēstures un filozofijas fakultātes profesora Andreja Vaska vadībā. Sākotnēji arheoloģijas sekcija notika katru gadu, taču laika gaitā tās sāka rīkot ik pēc diviem gadiem, turklāt pēdējos gados referentu vidū iesaistot arī kaimiņvalstu pārstāvjus. Turpinot iesākto tradīciju, arī šogad LU Vēstures un filozofijas fakultātes Vēstures un arheoloģijas nodaļa organizē arheoloģijas problemātikai veltītu sekciju “Arheoloģija Baltijā 21. gs. sākumā: jaunākie pētījumi, aktuālās diskusijas un mūsdienu izaicinājumi” (konferences rīcītkomiteju veido Andris Šnē, Elīna Guščika, Mārcis Kalniņš, Vanda Visocka un Armands Vijups). Kovida pandēmija ir ieviesusi virkni izmaiņu mūsu visu ikdienas un darba dzīvēs, pieradinot tostarp pie digitālo risinājumu klātbūtnes visdažādākajās dzīves jomās. Šo apstākļu ietekmē LU zinātniskā konference un arī mūsu arheoloģijas sekcija šogad notiek tiešsaistē, līdzīgi kā liela daļa studiju un pētniecības pēdējā laikā. Tomēr tāpat kā pirms diviem gadiem, konferences darbā iesaistīti arheoloģijas nozares pētnieki ne vien no dažādām Latvijas institūcijām, bet arī no Lietuvas un Vācijas. Šogad konferences noslēgumā paredzēts arī plenārreferāts, kas, cerams, kļūs par paliekošu arheoloģijas sekcijas tradīciju nākamajos gados. Un, protams, ka pirmo šādu plenārreferātu esam aicinājuši nolasīt ilggadīgo LU Vēstures un filozofijas fakultātes profesoru Andreju Vasiku, kurš vairākas desmitgades savus spēkus un enerģiju ir veltījis jauno arheologu audzināšanai un skološanai mūsu fakultātes solos.

Šāgada arheoloģijas tematikai veltītajā konferences sekcijā tiek aplūkotas daudzveidīgās un aktuālās mūsdienu arheoloģijas attīstības tendences Latvijā un Eiropā. Daļa konferences referātu pievēršas dabaszinātņu un tās pētniecisko metožu lomai arheoloģisko liecību analīzē un interpretācijās (tostarp tekstīliju un

keramikas analīzē, zooarheoloģijā, bioarheoloģijā, kultūrvēsturisko ainavu vēsturiskajās rekonstrukcijās), savukārt citi referenti informēs konferences dalībniekus par jaunākajiem arheoloģiskajiem pētījumiem vairākās Latvijas dzelzs laikmeta un vēsturisko laiku dzīvesvietās un kapulaukos. Atsevišķa sesija veltīta arheoloģijas nozares teorētiskajiem aspektiem, pieskaroties arheoloģijas un citu nozaru sa-skarsmei un arheoloģijas un arheoloģiskā mantojuma nozīmei sabiedrībā.

Sastādītāji

Konferences programma

- 8.45 pievienošanās konferencei tiešsaistē
9.00 konferences atklāšana: LU Vēstures un filozofijas fakultātes dekāne, asoc. prof. Valda Kļava

I daļa: Latvijas aizvēstures pētniecības aktualitātes: arheoloģiskā materiāla interpretāciju jaunās perspektīvas (sēdes vadītājs: Andris Šnē)

- 9.15 *Edijs Breijers, Valdis Bērziņš.*
Senās Ventspils lagūnas krasta līniju modelēšana un iegūto modeļu pielietojums lagūnas dienviddaļas krastu akmens laikmeta apdzīvotības pētniecībā
- 9.45 *Vanda Visocka.*
Agrā bronzas laikmeta keramika Austrumbaltijā: izpētes iespējas un problēmas
- 10.15 *Jānis Meinerts.*
Āraišu mikroreģiona arheoloģiskās ainavas rekonstrukcija
- 10.45 *Aija Ērkšķe.*
Kopā dzīvē un nāvē: nepieaugušie indivīdi dzelzs laikmeta kopapbedījumos
- 11.15 *Eduards Plankājs.*
Vēlā dzelzs laikmeta suņu paleopatoloģijas un traumas
- 11.45 Kafijas un sarunu pauze

II daļa: Jaunākie pētījumi Latvijas dzelzs laikmeta un vēsturisko laiku arheoloģijā (sēdes vadītāja: Elīna Guščika)

- 12.15 *Artūrs Tomsons.*
Jauni pētījumi senās Rīdzenes upes labajā krastā
- 12.45 *Gunta Deģe.*
Rotas Rīgas 13.-15. gadsimta arheoloģiskajā materiālā
- 13.15 *Mārcis Kalniņš. Vanda Visocka*
Ķīšezera (Bulduru) pilskalns: jaunākie atklājumi un izpētes perspektīvas
- 13.45 *Gundega Skagale*
Laukakmeņu grupas kā kulta vietas dzīves un pēcdzīves telpās dzelzs laikmetā
- 14.15 *Rūdolfis Brūzis*
Tukuma novada ziemeļu daļas etniskā ainava
- 14.45 Kafijas un sarunu pauze

III daļa: Arheoloģijas metodoloģija un pētniecības problemātika Latvijā un Eiropā (sēdes vadītājs: Armands Vijups)

- 15.15 *Andris Šnē.*
Arheoloģijas loma un vieta mūsdienu zinātnes un izglītības sistēmā
- 15.45 *Mārtiņš Vāveris.*
Jūstass Luiss Eskells un Latvijas Universitātes Mākslas kabineta monētu kolekcija
- 16.15 *Tomas Rimkus (Lietuva).*
Human interaction in a changing landscape from the Late Glacial to the Late Holocene according to the recent data from Kalviai Lake area in southern Lithuania [Cilvēku mijiedarbība ar vidi mainīgajā kultūrainavā no glaciālā perioda beigām līdz vēlajam holocēnam pēc jaunāko pētījumu rezultātiem Kalvu ezera reģionā Dienvidlietuvā]

16.45 *Ronja Lau* (Vācija).

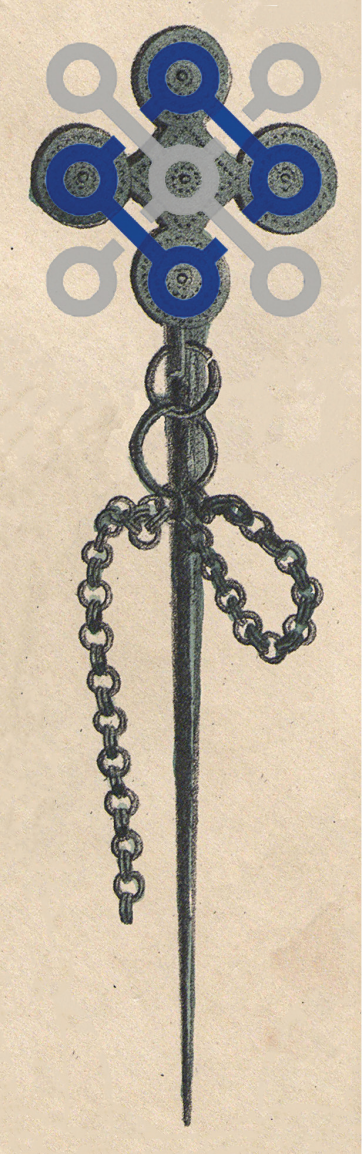
Fibre analysis from the Hallstatt period burials in Slovenia [Halštates laikmeta apbedījumos Slovēnijā iegūto tekstilšķiedru analīze]

17.15 Konferences plenārreferāts:

Andrejs Vasks.

Vēlā bronzas un senākā dzelzs laikmeta bronzas riņķi: rotas vai lietišķi?

18.00 Konferences noslēgums

Referātu kopsavilkumi

Edijs Breijers (LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte)

Valdis Bērziņš (LU Latvijas vēstures institūts)

Senās Ventpils lagūnas krasta līniju modelēšana un iegūto modeļu pielietojums lagūnas dienviddaļas krastu akmens laikmeta apdzīvotības pētniecībā

Atslēgvārdi: Ventpils lagūna, krasta līniju modelēšana, paleoģeogrāfija, akmens laikmets, apdzīvotība.

Mūsdienu Ventpils apkārtnes līdzenumu pēcleduslaikmeta atsevišķos periodos aizņēma plaša lagūna, kas stiepās 50 km garumā – aptuveni no Jūrkalnes dienvidrietumos līdz Liepenei ziemeļaustrumos.¹ Lagūna pirmoreiz izveidojās Baltijas jūras Ancilus ezera stadijā, maksimālo platību sasniedzot ap 8200. g. pr. Kr. Otrreiz tā pastāvēja Litorīnas jūras stadijas laikā, aptuveni no 5300. līdz 4000. g. pr. Kr., kad sekoja ūdenslīmeņa kritums. Lai arī lagūnas krasta veidojumi pētīti jau sen (piemēram, J.Veinberga 1979.g.rakstā), identificēt un datēt senās krastu līnijas izrādījies ļoti sarežģīti. Užavas, Ziru un Sārnotes apkārtnē, kas atbilst senās lagūnas dienviddaļai, ir ļoti bagāta ar akmens laikmeta apmetnēm un savrupatradumiem. Tomēr, trūkstot precīzai informācijai par vides apstākļu izmaiņām šajā teritorijā, līdz šim nav bijis iespējams pilnvērtīgi analizēt akmens laikmeta apdzīvotības dinamiku.

Lai iegūtu skaidrāku priekšstatu par lagūnas attīstību, veikta seno lagūnas krastu modelēšana pēc jaunizstrādātas metodikas. Izmantojot Latvijas Ģeotelpiskās

¹ Pētījumu veikšanai saņemts Latvijas Zinātnes padomes finansējums (projekts "Cilvēks dinamiskā ainavā: Latvijas piejūras smiltāju biogrāfija", lzp-2018/1-0171).

informācijas aģentūras pēdējos gados veiktās aerolāzerskenēšanas datus, izveidots digitālais virsmas modelis, kurā, pielietojot automatizētu procesu un manuālo validāciju, identificēti reljefa veidojumi, kas atbilst seno lagūnas krastu posmiem. Zemes garozas nevienmērīgas celšanās dēļ lagūnas seno krastu augstums virs mūsdienu jūras līmeņa būtiski atšķiras dažādās lagūnas daļās. Piemēram, teritorijas ziemeļgalā Ancilus ezera stadijā pastāvējušās lagūnas augstākais krasts atrodas apmēram 18,8 m v.j.l., bet dienviddaļā – tikai apmēram 9,3 m v.j.l. Zemes garozas celšanās gradients, kas nosaka lokālās atšķirības konkrētu krasta līniju augstumā virs mūsdienu jūras līmeņa, ļauj attiecināt identificētās krasta līnijas uz noteiktām attīstības stadijām; par pamatu ņemti dati par Zemes garozas celšanās gradientiem, kas iegūti A.Rosentava vadītajos pētījumos Pērnavas līča rajonā Igaunijā. Rezultātiem zināmu apstiprinājumu dod radioaktīvā oglekļa un optiski stimulētās luminiscences datējumi.

Bijušās lagūnas dienviddaļā Litorīnas jūras stadijā pastāvējusī lagūna aizņēma aptuveni to pašu teritoriju, kādu iepriekš bija aizņēmusi Ancilus ezera laika lagūna. Līdz ar to vērojama tendence, ka senās dzīvesvietas lagūnas krastos, kas attiecināmas uz Ancilus ezera maksimālā līmeņa laiku jeb vidējā mezolīta sākumposmu, otrreiz tika apdzīvotas Litorīnas jūras maksimālā līmeņa laikā jeb vēlajā mezolītā–agrajā neolītā. Periodos, kad pastāvēja plaša lagūna, veidojās apmetnes pie lagūnā ietekošo upju – Ventas un Užavas – grīvām (Sise, Ziru Priednieki). Te atradās ļoti izdevīgas zvejas vietas, turklāt no šīm apmetnēm ērti varēja piekļūt gan lagūnas krastiem, gan iekšzemes teritorijām. Pastāvēja arī apmetnes uz plašas salas lagūnas ziemeļrietumu pusē (Ābolkalni, Lapiņi, Celmi, Celmi II), no kurām bija pieejamas zvejas un jūras zīdītāju medību vietas lagūnā un atklātajos Baltijas jūras baseina ūdeņos. Turpretī periodos ar zemu ūdenslīmeni, t.i., abu lagūnas pastāvēšanas posmu starplaikā, kā arī laikā pēc Litorīnas jūras stadijas lagūnas pastāvēšanas, iepriekš lagūnas aizņemtās zemienes teritorijas kļuva par sauszemi, un apmetnes veidojās pie upēm vai sekliem ezeriem (Vendzavas, Sārnote, Sise).

Jāatzīmē, ka ūdenslīmeņa svārstības un ar tām saistītās vides izmaiņas Ancilus ezera stadijā bija īpaši straujas, tāpēc tā laika iedzīvotājiem bieži nācās pie-

lāgoties, pārceļot apmetnes un izraugoties jaunas zvejas vietas. Turpretī Litorīnas jūras laikā vides izmaiņas noritēja salīdzinoši lēnāk. Turklāt ūdeņu vides apstākļi abās lagūnas pastāvēšanas stadijās būtiski atšķīrās. Lagūnas atkārtotās pastāvēšanas posms Litorīnas jūras stadijā sakrīt ar holocēna klimatisko optimumu, tāpēc šīs lagūnas ūdeņi noteikti bija salīdzinoši siltāki un barības vielām bagātāki nekā Ancilus ezera laika lagūnas ūdeņi. Litorīnas jūras laikā lagūnā ieplūda arī sāļie jūras ūdeņi, un ihtiofaunu vistīkamāk papildināja arī jūras zivju sugas.

Akmens laikmeta arheoloģiskie pētījumi nākotnē būtu veicami arī bijušās lagūnas ziemeļdaļā (Akmeņdziru, Platenes, Elkšķenes un Gārzdes apkārtnē), kurā ar dažādiem lagūnas pastāvēšanas posmiem saistāmās krasta līnijas tik stiprā mērā nepārklājas. Tāpēc sagaidāms, ka šajā teritorijā katra akmens laikmeta apmetne drīzāk būs bijusi apdzīvota tikai vienā konkrētā periodā, tādējādi šis apstāklis atvieglotu arheoloģiskā materiāla un arī krasta līniju datēšanu un ļautu vieglāk izsekot akmens laikmeta apdzīvotības dinamikai.

Literatūra:

Bērziņš, V. 2020. Transformations of coast and culture. A view from the Latvian shore of the Baltic. In: Schülke, A. (ed.). *Coastal Landscapes of the Mesolithic. Human Engagement with the Coast from the Atlantic to the Baltic Sea*. Abingdon: Routledge, 99–118.

Rosentau, A., Veski, S., Kriiska, A., Aunap, R., Vassiljev, J., Saarse, L., Hang, T., Heinsalu, A., Oja, T. 2011. Palaeogeographic model for the SW Estonian coastal zone of the Baltic Sea. In: Harff, J. et al. (eds.). *The Baltic Sea Basin*. Heidelberg: Springer, 165–188.

Veinbergs, I. 1979. The Quaternary history of the Baltic: Latvia. In: Gudelis, V., Königsson, K. L. (eds.). *The Quaternary History of the Baltic*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 147–157.

Agrā bronzas laikmeta keramika Austrumbaltijā: izpētes iespējas un problēmas

Atslēgvārdi: keramika, agrais bronzas laikmets, Austrumbaltija.

Agrais bronzas laikmets uzskatāms par vienu no vismazāk pētītajiem laikposmiem Austrumbaltijā. Tam par iemeslu irniecīgais senvietu un atradumu klāsts. Lielākā skaitā ar šo laikposmu saistītā atradumu grupa ir arheoloģiskā keramika, taču arī tās izpētei pievērsta salīdzinoši maza uzmanība. Pavisam bronzas laikmetā Austrumbaltijā zināmi trīs keramikas veidi: 1) Lubānas tipa; 2) pēc-auklas (post corded) un 3) ar svītrām iegrieztā keramika. Visdetalizētāk izpētīta ar agro bronzas laikmetu datējamā keramikas grupa ir Lubānas tipa keramika, kuru savulaik izanalizējusi arheoloģe Ilze Loze. Savukārt pēc-auklas keramiku Austrumbaltijā analizējis lietuviešu arheologs Gitis Piličiauskas (Gytis Piličiauskas).

Agrā bronzas laikmeta keramikas izpētē iezīmējās vairāki problēmjaudājumi. Pirmkārt, hronoloģiskais ietvars, ko aptver agrā bronzas laikmeta keramika, respektīvi, cik lielā mērā mēs varam saistīt šo keramiku ar agro bronzas laikmetu? Otrkārt, keramikas izplatība – kāda tā bijusi, kuros reģionos pastāvējuši konkrēti keramikas veidi un vai ar esošo atradumu klāstu mēs vispār varam tādus noteikt? Treškārt, lokālās un ne-lokālās tendences – kuras keramikas grupas varam uzskatīt par tradīciju turpinātājām, un kuras par jaunām, no citiem reģioniem nākušām? No šiem problēmjaudājumiem izriet arī pētījuma mērķis: raksturot agrā bronzas laikmeta hronoloģiju, izplatību un galvenās izgatavošanas tendences Austrumbaltijā.

Pētījumā tika noskaidrots, ka pēc hronoloģiskā ietvara Lubānas un pēc-auklas keramika raksturīga gan vēlajam neolītam, gan arī agrajam bronzas laikmetam. Nākamā hronoloģiskā grupa iedalāma 1400.-1100. g. p.m.ē., kad veidojas pēc-auklas keramikas apakšgrupa jeb Kvietinu-Tojātu veids, kas parādās no 14.gs. p.m.ē., kā arī Kvietinā (Kvietiniai, Lietuvā), Pukuļos un Reznēs atrastā keramika ar svītru iegriezumiem. Šajā laikposmā fiksēts arī agrākais zināmais švīkātās keramikas trauks Vampeniešu apmetnē.

Lubānas tipa keramika, atbilstoši tās nosaukumam, bija izplatīta Lubāna ezera apkārtnē esošajās dzīvesvietās, piemēram, Aboras I un Lagažas apmetnēs, kā arī mazā skaitā sastopama arī Lietuvas un Igaunijas teritorijās. Pēc-auklas keramika konstatēta Daugavas lejtecē esošajās Lejasbitēnu un Vampeniešu, Vidzemē - Kalnapiļu apmetnēs. Savukārt Kvietinu-Tojātu keramika attiecīgi tās nosaukumam šobrīd atklāta vien Tojātu un Kvietinas apmetnēs, tātad tā ir raksturīga Austrumbaltijas rietumdaļai. Ar svītrām iegrieztā keramika atrasta gan Austrumbaltijas rietumos, gan arī Daugavas lejtecē.

Kā viskrāšņākā uzskatāma Lubānas tipa keramika, kurā novērojami pat 90 dažādi motīvi, kas veidoti no bedrītēm, rombiņiem, ķemmīšu iespaidumiem u.tml. To forma pārsvarā ir profilēta, taču sastopama arī mucveida forma. Savukārt pēc-auklas keramika rotāta ar savītas auklas ornamentu, bet ar svītru iegriezumiem rotātā - ar vertikālām svītrām. Visu keramikas tipu veidmasai pievienoti vidēji rupji un rupji sasmalcināti granītiskie ieži.

Āraišu mikroreģiona arheoloģiskās ainavas rekonstrukcija

Atslēgvārdi: ainavu arheoloģija, ĢIS arheoloģijā, dzelzs laikmets, Āraišu ezer-
mītne, Latvija.

Referātā tiks sniegts ieskats Āraišu ezera mikroreģiona dzelzs laikmeta arheoloģiskās ainavas rekonstrukcijas mēģinājumā.² Sākotnēji tiks raksturota ainavu arheoloģijas un reģionālās pieejas praksēs balstītā pētījuma metodoloģija. Tās pamatā ir dažādās krātuvēs glabāto arheoloģisko datu apkopošana ar ĢIS vidi saistītā datubāzē un to tālāka interpretācija ņemot vērā dažāda veida ģeotelpiskos un paleoekoloģiskos datus. Šī apjomīgā avotpētnieciskā darba gaitā iegūts visaptverošākais un reizē detalizētākais pārskats, kāds līdz šim bijis pieejams par visu aizvēstures posma apdzīvotību Āraišu ezera apkārtnē un plašākā reģionā ap to. Izmantotā metodoloģiskā pieeja pierādīja sevi kā ļoti daudzsološu instrumentu, lai uzkrātajā arhīvu avotu bāzē identificētu jaunas senvietas un nošķirtu tās no citu hronoloģisko periodu liecībām. Tāpat tā spilgti uzrādīja paliekošo iespaidu, ko atstājušas arheoloģiskās apzināšanas prakses 20. gs. un aktualizēja līdz šim apkopotajā arheoloģiskajā materiālā iztrūkstošās informācijas zonas.

Tālākajā arheoloģiskās ainavas rekonstrukcijas procesā arheoloģiskajām senvietām tika piešķirta funkcionāla nozīme, modelēta mikroreģiona iekšējā telpiskā

² Referāts izstrādāts, balstoties uz autora 2021. gadā LU Vēstures un filozofijas fakultātē aizstāvēto maģistra darbu "Āraišu un Bricu ezeru mikroreģionu telpiskā struktūra no 5. līdz 13. gadsimtam" (darba vadītājs asoc. prof. A. Šnē).

struktūra, tās dinamika un mikroreģiona robežas. Āraišu ezermītnes izmantošanas laikā tās mikroreģions ir bijis izteikti nukleārs – visi svarīgie identificējamie telpas elementi (ezermītne, kapulauks, apstrādājamās lauksaimniecības zemes) koncentrējās ap ezeru kā telpas centru. Apstrādāto lauksaimniecības zemju precīzu platību un izvietojumu nav iespējams rekonstruēt, jo virszemes liecības intensīvas vēlākas lauksaimnieciskās izmantošanas rezultātā ir zudušas. Tomēr aptuveni to iespējams modelēt, balstoties informācijā par pirms ezermītnēm eksistējušo dzīvesvietu novietojumu ainavā, paleoekoloģiskajiem datiem un apsverot piekļuves jautājumus. Telpas pārredzamības analīze iezīmēja ciešo vizuālo saikni, kas acīmredzot saistījusi ezermītnē dzīvojošos ar augstākajā pakalnā ezera krastā Liepiņu kapulaukā apbedītajiem – kapulauks aizņēma prominentu fiziskās telpas daļu, tas bija labi pārredzams no ezermītnes un arī no tā bija labi pārredzama ne tikai ezermītne, bet arī eventuālās apstrādājamās platības ezera krastos.

Āraišu mikroreģiona robežu modelēšana parādīja to kā nelielu (~12 km²), vis ticamāk, vienas apdzīvotas vietas aptvertu telpu. Mikroreģiona aptvertā telpa iezīmējās aptuveni 1,5-3 km rādiusā ap centrālo dzīvesvietu. Lai gan būtu nepieciešami vēl citi šāda rakstura pētījumi, pašlaik šķiet, ka šis ir orientējošais telpas lielums, ko varētu aptvert līdz 100 cilvēkiem liela kopiena Latvijas apstākļos vidējā un vēlajā dzelzs laikmetā.

Kopā dzīvē un nāvē: nepieaugušie indivīdi dzelzs laikmeta kopapbedījumos

Atslēgvārdi: nepieaugušie indivīdi, apbedījumu arheoloģija, bioarheoloģija, dzelzs laikmets, Latvija.

Latvijas dzelzs laikmeta kapulaukos līdzās tradicionālajiem individuālajiem skeletkapiem un ugunsapbedījumiem nereti var konstatēt arī apbedījumus, kuros apbedīti vairāki indivīdi. Šajā referātā tiks analizēti tie vidējā un vēlā dzelzs laikmeta kopapbedījumi, kuros konstatēts nepieaugušais indivīds (šajā pētījumā tie ir bioloģiski nepieaugušie indivīdi vecumā līdz 17-19 gadiem) kopā ar vēl vienu vai vairākiem citiem indivīdiem. Pētījuma mērķis ir apkopot informāciju par šāda veida apbedījumiem, izanalizēt korelāciju starp nepieaugušā indivīda vecuma grupu, dzimti un apbedījuma veidu, kā arī sniegt interpretāciju par kopapbedījumu sociālo un praktisko nozīmi. Kopumā analizē tika iekļauti 64 apbedījumi, izdalot divus apbedījumu veidus: 1) visi indivīdi apbedīti vienā līmenī, vienā kapa bedrē – 50 apbedījumi; 2) nepieaugušais indivīds apbedīts virs vai zem pieaugušā indivīda – 15 apbedījumi. Pēc indivīdu dzimtes bija iespējams izdalīt 5 grupas: 1) nepieaugušais apbedīts kopā ar sievieti – 30 kapi; 2) nepieaugušais kopā ar vīrieti – 15 kapi; 3) nepieaugušais kopā ar nenosakāmas dzimtes pieaugušo – 1 kaps; 4) kolektīvais apbedījums (vairāk nekā divi indivīdi) – 8; 5) divi nepieaugušie – 10 kapi. Lai gan bioloģisko vecumu bija iespējams noteikt vien pusei no indivīdiem, iegūtie rezultāti parādīja, ka visvairāk kopapbedījumos fiksēti bērni jaunāki par 5 gadiem, kas vis-

biežāk apbedīti līdzās sievietei, pārsvarā kreisajā pusē. Vecāki bērni (5-13 gadus veci) apbedīti kopā ar vīrieti, vienlīdz bieži tam pie kreisās vai labās rokas vai kolektīvajos apbedījumos. Interesanti, ka praktiski visi 0-5 gadus veci bērni apbedīti līdzās pieaugušajam, virs vai zem tā apbedīti pārsvarā vecāki nepieaugušie indivīdi.

Pēc bērnu dzimtes sadalījuma analīzes jāsecina, ka ir vērojama zināma korelācija: materiālā bija iespējams identificēt vienādu skaitu zēnus un meitenes, zēni vienādā proporcijā apbedīti kopā ar sievieti vai vīrieti, savukārt meitenes pārlicenoši vairāk apbedītas ar sievietēm, nekā vīriešiem. Interesanti, ka praktiski visos apbedījumos, kuros apbedīti divi nepieaugušie, tie arheoloģiski ir identificējami kā zēns un meitene. Visbiežāk kopapbedījumi konstatēti lībiešu un vendu kapulaukos, vismazāk – zemgaļu, savukārt latgaļu un sēļu kapulaukos nav fiksēti kapi, kuros būtu divi nepieaugušie vai vairāk nekā divi indivīdi.

Kopapbedījumi tradicionāli tiek saistīti ar radniecības (ģimeniskām) saitēm starp apbedītajiem indivīdiem, kā arī vienādu un/vai vienlaicīgu nāves iemeslu. Tā kā praktiski visi identificētie un varbūtējie zīdaiņu (0-1 gada vecums) apbedījumi ir fiksēti kopā ar sievieti, var izteikt hipotēzi, ka tie apbedīti tikai tajos gadījumos, kad gājuši bojā vienlaicīgi ar māti, tāpēc dzelzs laikmeta arheoloģiskajā materiālā ir konstatējams tik būtisks zīdaiņu apbedījumu trūkums.

Vēlā dzelzs laikmeta suņu paleopatoloģijas un traumas

Atslēgvārdi: suns, patoloģijas, paleopatoloģijas, vēlais dzelzs laikmets, lībieši, zooarheoloģija.

Referātā sniegts pārskats par jaunākajiem zooarheoloģiskajiem pētījumiem par paleopatoloģijām un traumām, kas konstatētas suņu kaulu materiālam, kas ticis iegūts arheoloģisko izrakumu gaitā dažādu vēlā dzelzs laikmeta (10.–12. gs.) apbedījumu vietu un dzīvesvietu kultūrslāņos mūsdienu Latvijas teritorijā. Lai gan pētniecības gaitā ir konstatētas dažādas zobu sistēmas, mugurkaula un ekstremitāšu patoloģijas, osteoloģiskais materiāls un stabilo ķīmisko izotopu analīzes liecina, ka, piemēram, lībiešu apbedījumos līdzapbedītie suņi to bioloģiskās nāves iestāšanās brīdī bijuši pieauguši indivīdi ar augstvērīgu, to saimniekiem līdzīgu uzturu un ka to nāves cēlonis bijušas nevis kaulu sistēmas patoloģijas izraisījušās slimības, bet gan cilvēku veiktās darbības bērū rituāla laikā. Lai gan suņu kaulu virsmā līdz šim nav konstatētas vardarbības pazīmes, kas saistītas ar indivīda upurēšanu (piemēram, griezumu un cirtumu pēdas), praktizētās darbības varēja traumēt tikai indivīda mīkstos audus, attiecīgi uz kaulu virsmas neatstājot nekādas vizuāli konstatējamas liecības (piemēram, pārgriežot rīkli vai nožņaudzot).

Iespējams, liecības par periodisku badošanos konstatējamas Salaspils Laukskolas kapulauka 308. kapā līdzapbedītā suņa kaulu materiālā, kuram uz apakšžokļa pirmā dzerokļa (M1) saknes konstatētas t.s. augšanas apstāšanās līnijas, kas

zinātniskajā literatūrā pazīstamas arī kā Harisa līnijas (Harris lines). Literatūrā Harisa līnijas galvenokārt aprakstītas kā nepietiekama uztura vai patoloģiskā stresa rezultāts augšanas laikā, lai gan daži jaunākie pētījumi liecina, ka Harisa līnijas var būt arī normāla augšanas procesa sekas. Sistemātiskas stabilo ķīmisko izotopu analīzes dentīna slāņiem, kas visdetalizētāk raksturotu indivīda paleodiētu tā atīstības agrīnajā posmā, šoreiz nebija iespējams veikt konkrētā indivīda apbedīšanas veida (kremācijas) dēļ, jo degšanas procesu rezultātā tikušas izmainītas zoba sastāvā esošo ķīmisko elementu izotopiskās proporcijas, kā rezultātā Harisa līniju izcelsme uz konkrētā indivīda zoba saknes virsmas esošajā izpētes līmenī saglabājas diskutabla.

Jauni pētījumi senās Rīdzenes upes labajā krastā

Atslēgvārdi: Rīga, Rīdzenes upe, vides arheoloģija, viduslaiku un jauno laiku arheoloģija.

2019.-2020. gadā tika veikta arheoloģiskā izpēte Rīgā, zemes gabalā Kalēju ielā 64/66, kas atrodas 18. gs. aizbērtās Rīdzenes upes labajā krastā, zonā starp pilsētas aizsargmūri un upi, daļēji iesniedzoties tajā. 1970. gadā šai teritorijai pieguļošo zemes gabalu tagadējās 13. janvāra ielā 15 pētīja arheologs Andris Caune. Pētāmā teritorija 19. gs. tika apbūvēta ar vairākstāvu apbūvi, taču 1941. gadā šeit esošais piecstāvu nams nodega un pēc Otrā pasaules kara šajā vietā tika ierīkots skvērs. Sasniedzot 19./20. gs. mijā celtās ēkas pagraba grīdu, zem tās tika konstatēta labi saglabājusies no vertikāli iedzītiem skujukoku pāļiem veidota senā krastmala, kas datējama ar 16. gs. Šeit ievērojamā skaitā iegūti ar tirdzniecību saistāmi atradumi. Izpētes gaitā zemes gabala dienvidu pusē tika atklāta vēl viena krasta līnija, kas datējama ar 17. gs. beigām.

Upes krasts bijis samērā lēzens, lielākā atradumu daļa datējama ar upes aizbērumā nonākušo 16.-17. gs. kultūrslāni. Savukārt 13.-15. gs. liecības gandrīz nemaz netika iegūti. Tas norāda uz to, ka līdz 16. gs. Rīdzenes upē, acīmredzot, vēl bijusi samēra spēcīga straume. Smilšainajos krasta pamatnes saskalojumos skaitā atrada tikai zvejas tīklu svina gremdus un to fragmentus. Sadarbībā ar dendrohronologu Māri Zundi (LU Latvijas vēstures institūts) notiek apjomīgās koksnes parau-

gu kolekcijas dendrohronoloģiskā datēšana. Izpētes laikā tika veikta aerofotografēšana un izgatavots arī virsmas digitālais modelis, uzsākta augu makropalielieku analīze grunts paraugos sadarbībā ar Aiju Ceriņu (M.geol., LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes Kvartārvides laboratorija). Līdz šim pētītajos paraugos sugu skaita ziņā dominē mitras piekrastes augi. Atsevišķos paraugos konstatēts relatīvi daudz kultūraugu - sējas griķu un sējas linu sēklu. Atrasts arī eksotisks augs – pīnijas čiekurs, kas rāda Rīgas saistību ar tālāku tirdzniecību. Izpētes rezultātā iegūta ievērojama senlietu, keramikas, ādas, koka un tekstiliju kolekcija. Starp ievērojamākajiem atradumiem minami ornamentēti ādas grāmatu vāki, šaujampulvera rags ar iegrieztu dekoru (16. gs.), zīmogredzens ar putna figūru, vairāki vargani, tāpat arī pirmo reizi Latvijas arheoloģiskajā materiālā iegūts izliektā zobena maksts uzgalis (17. gs. sākums).

2021. gada rudenī autora vadībā netālu no iepriekšminētās adreses tika veikti arheoloģiskās izpētes darbi objektā Vecpilsētas ielā 19, kur konstatēja 14.-15. gs. koka apbūves paliekas un plašas liecības par zvejniecību, kas ļauj plašākā kontekstā aplūkot jau visa šī Vecrīgas kvartāla vēsturisko attīstību pārejā no viduslaikiem uz jaunajiem laikiem, īpaši akcentējot pilsētas straujo augšanu jauno laiku sākumā.

Rotas Rīgas 13. – 15. gadsimta arheoloģiskajā materiālā

Atslēgvārdi: viduslaiku arheoloģija, Rīga, rotaslietas.

13.-15. gadsimtā Rīga bija strauji augoša, daudznacionāla pilsēta, kurā dzīvoja gan tirgotāji un amatnieki no Rietumeiropas, gan krievu tirgotāji, gan vietējo maztautu pārstāvji. Katrai no šīm grupām piemita savas rotāšanās tradīcijas. Rīgas rotu arheoloģisko materiālu, uz kā balstīts referāts, veido gan pilsētas iedzīvotāju un viesu dzīves laikā pazaudētās rotas un to fragmenti, gan apbedījumos līdzīgi dotās lietas. Vietējie iedzīvotāji vēl 14. gs. tika guldīti zemē svētku tērpā, ar savai maztautai raksturīgām rotām, savukārt citu tautību pārstāvji tika apbedīti bez piedevām vai, retumis, ar vienu gredzenu, saktu vai rožukroni. Lai gan saglabājušies tā laika dokumenti liecina, ka Rīgas iedzīvotāji ir nēsājuši dārgmetālu rotas, tomēr tās tik pat kā nav atrastas. Savukārt alvas, bronzas un stikla rotu ir atrasts gana daudz.

Dažāda veida galvasrotas ir plaši izplatīta sieviešu rotu kompleksa sastāvdaļa gan Rietumeiropas, gan Latvijas teritorijā. Tādēļ pārsteidzoši, ka Rīgā galvasrotu fragmentu ir atrasts visai maz, pārsvarā kā savrupatradumi. Unikāls ir 15. gs. sākuma fileta – galvas lentes – atradums Doma Zaļajā kapsētā, kas liecina par Rietumeiropas modes tendenču straujo nonākšanu līdz Rīgai. Daudzskaitlīgie un dažādie kreļļu, krustiņu, piekariņu, spirālīšu un važiņu atradumi liecina, ka Rīgas iedzīvotājas 13.-14. gadsimtā bija iecienījušas greznas kakla un krūšu rotas. To atradumi iekļaujas vietējo iedzīvotāju rotāšanās tradīcijās. Izņēmums varētu būt dzintara un kaula kreļļu atradumi, kas, domājams, ir saistāmi ar rožukroņu nēsāšanu atbilstoši Rietumeiropas tradīcijām.

Saktas ir teju visbiežāk atrastais rotu veids Vecrīgas arheoloģiskajā materi-

ālā. 13.-14. gs. slānī dominē pakavsaktas, savukārt 15. gadsimta slānī palielinās slēgto saktu atradumu skaits. Jaunielas 13.-14. gs. kapsēta tam ir lieliska ilustrācija – pakavsaktas tajā konstatētas 15 kapos, bet tikai vienā kapā atrasta četrstūrveida t.s. Hanzas sakta. Savukārt aprocas Rīga teritorijā nav pārāk populāras. 13. gs. slānī, it īpaši Alberta laukumā, ir atrasts ievērojams skaits stikla aproču fragmentu, kas liecina par spēcīgu krievu pilsētnieču modes ietekmi. Savukārt no vietējo iedzīvotāju aprocēm vispopulārākās ir kuršu lentveida aprocas. Visu līdz šim atrasto aproču datējums ir 13.-14. gadsimts.

Gredzeni Rīgas arheoloģiskajā materiālā ir plaši pārstāvēti gan ar vietējas izcelsmes gredzeniem – visvairāk spirālgredzeniem un gredzeniem ar pamīšus malām, – gan arī ar slēgtajiem gredzeniem, no kuriem pārlicinoši dominē vienāda platuma slēgtie gredzeni, pieļaujams, ka vismaz daļa no tiem varētu būt laulību gredzeni. Iepriekš šajā laika periodā nezināms gredzenu veids ir zīmogredzeni, kas atrasti 13. gs. slānī Audēju-Kalēju ielas izrakumos.

Arheoloģiskais materiāls liecina, ka Rīgā, tāpat, kā citur Latvijā, 13.-15. gs. Latvijas maztautu pārstāvji nēsā daudz vairāk rotu nekā citu tautību iedzīvotāji. 15. gadsimta laikā vietējās izcelsmes rotu daudzums samazinās, daži rotu veidi izzūd, citi mainās, bet joprojām saglabā popularitāti, taču kopumā vērojama vācu modes ietekmes palielināšanās.

Mārcis Kalniņš (LU Vēstures un filozofijas fakultāte)

Vanda Visocka (LU Vēstures un filozofijas fakultāte)

Ķīšezera (Bulduru) pilskalns: jaunākie atklājumi un izpētes perspektīvas

Atslēgvārdi: Ķīšezera pilskalns, Rīgas arheoloģija, lībieši, jauno laiku nocietinājumi.

Ar arheoloģiskām metodēm līdz šim plašāk pētīti ir Rīgas centra arheoloģiskie pieminekļi – Vecrīga un tās tuvumā esošie objekti, savukārt senvietās Rīgas teritorijas nomalēs pētījumi veikti retāk, tādēļ par tām pieejamās ziņas bieži vien ir nepilnīgas.¹ Šādu objektu skaitā ir arī Ķīšezera (Bulduru) pilskalns, saukts arī par Neijermiles pilskalnu. Tas ir vietējas nozīmes arheoloģiskais piemineklis ar aizsardzības Nr. 2071, kas atrodas Rīgas pilsētas Sužu apkaimē dabas lieguma “Jaunciems” teritorijā. Pilskalns lokalizēts Ķīšezera austrumu krastā Liepusalas pussalas galā. Tas pētniekiem zināms kopš 20. gadsimta vidus, savukārt nelieli pārbaudes izrakumi pilskalnā notikuši jau 1986. gadā arheologa Alda Pravorņņa vadībā. Tomēr šīs arheoloģiskās vietas funkcija un apdzīvotības laiks joprojām nav skaidra, tādēļ 2021. gada jūlijā pilskalnā norisinājās LU Vēstures un filozofijas fakultātes pētnieku organizēta arheoloģiskā izpēte ar mērķi precizēt pilskalna hronoloģiju un noskaidrot, cik spēcīgi kultūrslānis tajā postīts.

2021. gada izpētes laikā kopumā izpētīti divi izrakumu laukumi pilskalna plakuma daļā un viens šurfs tā austrumu puses pakājē. Tāpat pilskalnā veikti arī intensī-

¹ Arheoloģiskās izpētes darbi 2021. gadā tika finansēti no projekta Nr. ZD2016/AZ109 “Pagātnes izziņa avotos un pētījumos: Latvija Baltijas vēstures kontekstā I” un Valsts Kultūrkapitāla fonda projekta Nr. 2021-2-KMA213 “Arheoloģiskā izpēte Ķīšezera (Bulduru) pilskalnā” līdzekļiem.

vi zondēšanas darbi. Izpētes rezultātā ir izdevies noskaidrot, ka pilskalna plakuma augstākajā ziemeļu daļā kultūrslānis ir izteikti plānāks nekā tā dienvidu daļā, un gandrīz visā dziļumā tas ir sajaukts. Izrakumu laukumos un šurfā iegūtie atradumi, visticamāk, norāda uz pilskalna vairākkārtēju izmantošanu. Agrās ripas keramikas lauskas liecina par cilvēku klātbūtni vēlā dzelzs laikmeta beigās vai viduslaiku sākumā, savukārt atrastās glazētās un neglazētā ripas keramikas lauskas, polihromais krāsns podiņa fragments, baltmāla pīpju fragmenti un Zviedrijas karaļa Karla XI valdīšanas laikā (1660-1693) Rīgā kaltais bilona šiliņš, iespējams, norāda uz pilskalna izmantošanu arī no 16. – 18. gs. Viens atrastais mediālais krama šķīlas fragments, iespējams, liecina arī par pilskalna apdzīvotības agrāku epizodi, tomēr šobrīd pieejamie dati, kas iegūti izrakumu laikā to neļauj droši apstiprināt. Tiesa, atsevišķas ziņas liecina par dažādiem iespējamiem akmens un bronzas laikmeta atradumiem pilskalna tuvumā.

2021. gada izpētes rezultāti, domājams, apstiprina daļu no līdz šim izteiktajiem pieņēmumiem par Ķīšezera pilskalna funkciju. Visticamāk, ka pilskalnu dzelzs laikmeta beigās un viduslaiku sākumā tiešām ir izmantojuši vietējie lībieši, savukārt vēlajos viduslaikos un agrajos jaunajos laikos tas ticis izmantots kā stratēģisks nocietinājums, iespējam, lai sargātu netālu esošo Ādažu pili vai svarīgo ūdensceļu, kas savieno Juglas ezeru un Ķīšezera ar Daugavu. Tomēr, lai droši apstiprinātu kādu no šiem pieņēmumiem, izpētes darbi pilskalnā būtu turpināmi.

Laukakmeņu grupas kā kulta vietas dzīves un pēcdzīves telpās dzelzs laikmetā

Atslēgvārdi: kulta vietas, ziedojumi, folklorā, dzelzs laikmets, Latvija.

Izpratnē par kultakmeņiem dzīves un pēcdzīves telpā līdzās artefaktiem un ekofaktiem nozīmīgas ziņas sniedz arī naratīvie avoti – teikas un nostāsti. Lielākā daļa akmens naratīvu saistīti ar identificējamām vietas objektiem. Laukakmeņi, kuri naratīvos saistīti ar apbedījumiem, ainavā ir situēti pie kalna vai tā nogāzē (21%), nereti kalns apaudzis ar kokiem vai mežu (18%). Tas saskan ar novēroto praksi mirušo apbedīšanai izraudzīties augstākas vietas grants un smilšu pauguros. Šādi laukakmeņi situēti arī kapulaukos (18%) un pie lielceļa (11%). Atsevišķos gadījumos akmeņi ir netālu no kapsētām vai pakalna (5-6%). Apbedījumu akmeņu tuvumā nereti ir kāda dzīvesvieta (20%) vai purvs, ezers, avots (11%).

Arheoloģiskās liecības apstiprina, ka laukakmeņi vidējā un vēlajā dzelzs laikmetā ir dzīves telpas centrā un tiek izmantoti rituālos, kas, visticamāk, saistīti ar rotaslietu ziedojumiem. Tā, piemēram, divi granīta laukakmeņi situēti vidējā un vēlajā dzelzs laikmetā (4.-12.gs.) blīvi apdzīvotās Krigānu apmetnes centrā Jēkabpils novadā Rites pagastā. Lielākajam laukakmeņim bija daudz uguns iedarbībā radītu plaisu. Pie kāda cita laukakmeņa cieši līdzās atsegta apaļa pavarda bedre, kuras pildījumā bija ogļaina un pelnaina zeme ar organisko vielu piejaukumu. Tai līdzās iezīmējās tumšākas zemes ieslēgums, bet aiz laukakmeņa - no organisko vielu paliekām radies iebrūnas zemes ieslēgums, kāds citur apmetnē nav konstatēts. Tas

ļāva izrakumu vadītājam arheologam Ādolfam Stubavam interpretēt šo vietu kā apmetnes iedzīvotāju ziedojuma vietu. Šādi laukakmeņi atklāti gandrīz visos izrakumu laukumos Krigānu apmetnē.

Arī divās arheoloģiski pētītajās viduslaiku apbedījumu vietās – Vaidu kapulaukā Rēzeknes novadā Lendžu pagastā un Ģūģeru kapulaukā Cēsu novadā Priekuļu pagastā – iezīmējas laukakmeņu grupas, kas veido noteiktas struktūras. Līdzīgas vietas, kur galvenais akmens situēts centrā, konstatētas arī Prūsijā, Polijas teritorijā, kur tās tiek interpretētas kā kulta vietas.

Lendžu pagastā Sedziera ezera ziemeļrietumu krastā paugurā situēti trīs laukakmeņi, no kuriem viens ar lēzenu iedobumu. Akmeņi veido trīsstūri, bet attālums starp tiem 2,5, 3,3 un 4,5 m. Šī vieta jau pagājušā gadsimta 20.gados raksturota kā kulta vieta. Arheoloģiskās izpētes laikā konstatēts, ka kulta vietā 13. gs. beigās ierīkots kapulauks, kas izmantots līdz 16. gs. Ugunsroku laukumi virs apbedījumu vietām, liecina, ka ar laukakmeņiem saistītās tradīcijas saglabājušās arī pēc kapulauka ierīkošanas. Par to liecina arī maza bērna apbedījums dobumakmens austrumu pusē daļēji zem akmens slīpās sānmalas. Laukakmeņu tiešā tuvumā bija vēl vairāki skeletapbedījumi, bet 0,6 m attālumā no dobumakmens zem skeletapbedījuma atsegta kalcinētu kaulu ligzda, kas varētu liecināt par ugunsroku. Vaidu kultakmeņi paugura virsotnē neatrodas savā sākotnējā atrašanās vietā, tos novietojis cilvēks, nevis ledājs. Par to liecina gan akmeņu sakrāvumi, kas līdz šim interpretēti kā akmeņu nostiprinājumi, gan arī tas, ka pārējā paugura teritorijā akmeņu nav vispār. Arī akmeņu naratīvos ir norādes uz akmeņu nešanas rituālu/tradīciju.

Līdzīgi kā Vaidu kapos, arī Ģūģeru kapulauka dienvidrietumu malā iezīmējas akmeņu konstrukcija - sešu laukakmeņu izkārtojums pusaplī. Pie lielākā laukakmeņa, kas situēts centrā, 0,85 m attālumā atsegts ziedojums – uz koka paliktņa (0,2x0,27 m) ar pelniem apbērtu bronzas lentveida spirāļu vainagu un dzelzs īlenu ar izdēdējuša kaula spala paliekām, bet bedres aizbērumā apmēram 0,2 m virs vainaga tumšā, ogļainā zemē atrada divās daļās pārlauztu spirālgredzenu. Uz austrumiem no šī paša akmens 7 m attālumā atsegts bērna apbedījums. Apmēram tādā pašā attālumā no akmens un ziedojuma ziemeļu virzienā kultakmeņu rindas galā

ir vēl divi sieviešu apbedījumi. Apbedījumi attiecināmi uz 9.-11.gs., taču apdzīvotība šeit bijusi jau agrāk – latgaļiem tipiskais kapulauks ierīkots apmetnē, kur agrajā un vidējā dzelzs laikmetā dzīvoja kāda Baltijas somu kopiena. Un, visticamāk, ka tieši šī kopiena izmantojusi dobumakmeni, kas situēts 173 m attālumā no Ģūģeru apmetnes un kapulauka.

Lai gan vietējo iedzīvotāju kolektīva atmiņa neglabā naratīvus ne par Krigānu, ne Vaidu, ne Ģūģeru kultakmeņiem, tomēr tie bijuši Latvijas teritorijas ainavas sastāvdaļa kopš Baltijas baseina austrumu daļa atbrīvojās no ledus segas pirms apm. 15-14 tūkst. gadu. Tas nozīmē, ka laukakmeņi bija ainavā, pirms tajā ienāca pirmie ziemeļbrieži un aiz tiem ziemeļbriežu mednieki. Iespējams, laukakmeņu izraisītās izmaiņas ainavā bija viens no faktoriem dzīves telpas izvēlē. Taču, kādas bija neolīta sabiedrības attiecības ar laukakmeņiem, šodien ir faktiski neiespējami pateikt, jo pagaidām nav konstatētas arheoloģiskās liecības, kas attiektos uz laukakmeņu izmantojamību šajā periodā.

Literatūra:

Stubavs, Ā. 1978. *Pārskats par Krigānu ezersalas 1978.gada izrakumiem*. Latvijas Universitāte Latvijas vēstures institūts Arheoloģisko materiālu krātuve, VIAA, 396.

Stubavs, Ā. 1980. *Krīgānu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1979.gadā. Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu pētījumu rezultātiem 1979.gadā*. Rīga, Zinātne, 86 -91.

Klimek, R. 2010. Kamienie kultowe na ziemiach pruskich. Klimek, R., Szczepanski, S. (red.). *Kamienie w historii, kulturze i religii*. Olsztyn, 62–109.

Vasks, A. 1973. *Pārskats par izrakumiem 1973.g. 1.-31.VII Vaidu kapos Rēzeknes apr. Bērzgales pag. Sarkanu c.* Latvijas Universitāte Latvijas vēstures institūts Arheoloģisko materiālu krātuve, VIAA, 294.

Apala, Z. 1992. Ģūģeru arheoloģiskā kompleksa izpēte. *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu 1990. un 1991.gada pētījumu rezultātiem*. Rīga, Latvijas vēstures institūts, 8–15.

Apala, Z. 1991. *Pārskats par 1991.gada arheoloģiskajiem izrakumiem Ģūģeru kapulaukā un apmetnē*. Latvijas Universitāte Latvijas vēstures institūts Arheoloģisko materiālu krātuve, VAAA, 816.

Tukuma novada ziemeļu daļas etniskā ainava

Atslēgvārdi: etniskā arheoloģija, kurši, Baltijas somugri, Ziemeļkurzeme, dzelzs laikmeta arheoloģija, vēsturisko laiku arheoloģija, Latvija.

Referātā aplūkota mūsdienu Tukuma novada daļa, ko rietumos ietver Zentes, bet austrumos – Engures pagasts. Šī teritorija apdzīvota jau kopš agrā bronzas laikmeta, bet atsevišķi cilvēka izgatavotu priekšmetu atradumi ir vēl senāki. Apkārtne reti piesaistījusi arheologu uzmanību, jo tajā fiksēts salīdzinoši nedaudz arheoloģisko senvietu un senlietu atradumu. Tomēr dažādos 11. – 17. gs. avotos nolasāma informācija par kuršu, Kurzemes somugru un vāciešu klātbūtni šajā reģionā. Lai sniegtu jaunu informāciju par etnisko situāciju šajā reģionā, referātā aplūkoti rakstītie avoti un nesen iegūtie arheoloģiskie atradumi, analizēta toponīmu un mājvārdu etimoloģija, kā arī to saistība ar ģeoloģijas datiem.

Arheoloģijas loma un vieta mūsdienu zinātnes un izglītības sistēmā

Atslēgvārdi: arheoloģija, arheoloģiskā izglītība, arheoloģija skolā, publiskā arheoloģija, zinātņu klasifikācija, arheologa profesija.

Mūsdienās nereti mēdz runāt par trešo zinātnisko revolūciju arheoloģijā, kas turpina 19.gs. vidus un 20. gs. vidus būtiskās pārmaiņas arheoloģijā, ar kurām saistījās attiecīgi kultūras un dabas evolūcijas principu stabila ienākšana arī arheoloģijā un radioaktīvā oglekļa datēšanas izraisītās pārmaiņas hronoloģijā. Arheologs Kristians Kristiansens trešo zinātnisko revolūciju arheoloģijas jomā raksturo ar arvien pieaugošo lielo datu, kvantitatīvās modelēšanas un dabaszinātņu metožu (senā DNS, stroncija izotopu etc) nozīmi. Šo starpdisciplināro sasniegumu nostiprināšanās arheoloģijā un plaša pielietošana ir atkal uzjundījusi diskusiju par arheoloģijas raksturu – vai tā ir tuvāka un tādējādi pieskaitāma zinātnēm (ar tām saprotot eksaktās zinātņu nozares) vai mākslai un humanitārajai tradīcijai. Arī Eiropā, kurā arheoloģija izsenis bijusi daļa no vēstures zinātnēm, dabaszinātņu metožu piedāvātie apjomīgie un daudzveidīgie jaunie dati, kas ļauj pārskatīt ne vienu vien atziņu un pieeju, ir strauji pavirzījuši arheoloģijas lomu no vēstures stāsta veidotājas uz konkrētu faktu apkopotāju. Tomēr vienlaikus šajā viedokļu apmaiņā tiek akcentēts arheoloģijas nozares kā patstāvīgas zinātnes statuss, raksturojot arheoloģiju pat kā metazinātņi.

Latvijā arheoloģija ilgstoši, pat vēl 21.gs. sākumā tikusi uzskatīta par vēstu-

res palīgzinātņi, un tikai pēdējos gados vērojama arheoloģijas vietas pārdefinēšana zinātņu spektrā. To it īpaši sekmēja zinātnes klasifikācijas izmaiņas saistībā ar Latvijas pievienošanos Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijai (OECD; 2016. gadā), kuras vadlīnijās jeb Fraskati rokasgrāmatā (Frascati Manual; nosaukta Fraskati pilsētas vārdā, kur 1963. gadā tika sastādīts šī standarta pirmais variants) starp humanitārajiem un mākslas virzieniem ietverts arī vēstures un arheoloģijas virziens. EDSO vadlīnijām atbilstošu zinātņu iedalījumu Latvijā apstiprināja Ministru kabineta 2018. gada 23. janvāra noteikumi Nr. 49 "Noteikumi par Latvijas zinātnes nozarēm un apakšnozarēm", kā nozari izdalot vēsturi un arheoloģiju. Līdzīgi arī Ministru kabineta 2017. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 322 "Noteikumi par Latvijas izglītības klasifikāciju" kā izglītības programmu grupu min vēsturi un arheoloģiju. Sekojot šīm jaunajām zinātņu dzīves organizācijas vēsmām, LU Vēstures un filozofijas fakultātē 2016. gadā tika izveidota Vēstures un arheoloģijas nodaļa un dažus gadus vēlāk, 2020. gadā tika izstrādāta jauna doktora studiju programma vēsturē un arheoloģijā (kopā ar Daugavpils Universitātes vēsturniekiem). Jāatzīmē, ka šobrīd norisinās bakalaura un maģistra studiju programmu modernizācija, veidojot abām studiju programmām jaunu ietvaru un jaunu saturu, kā arī paplašinot to nosaukumu par vēstures un arheoloģijas studiju programmām. Arheoloģijas jomu, līdzīgi kā iepriekš, plānots pārstāvēt gan ar arheoloģisko lauka darbu prakses kursu, gan teorētiskajiem kursiem arheoloģijā un arheoloģiskā mantojuma pārvaldībā. Tiesa, pēdējos gados vēstures studiju programmās studējošo skaits, kā arī to padziļinātāka interese par arheoloģijas tematiku ir samazinājusies. Taču tā kā arheologa darbs ir cieši saistīts ar studiju laikā iegūto kvalifikāciju un profesijas darba tirgu, iespējams, ka nākotnē ir vērts apsvērt arheologa profesijas definēšanu, izstrādājot profesijas standartu, ar to papildinot arheologa profesijas aprakstu Labklājības ministrijas uzturētajā profesiju klasifikatorā (profesiju atsevišķā grupa "2633 filozofi, vēsturnieki un politologi"). Tādējādi valsts normatīvajos aktos un zinātnes un izglītības nomenklatūrā arheoloģija šobrīd veido vēstures un arheoloģijas virziena patstāvīgu apakšnozari, savukārt arheoloģijas definīcijās tā turpmāk būtu atzīmējama kā patstāvīga zinātnes nozare, kas saistīta ar vēsturiskajām zinātnēm (nevis

sociālajām zinātnēm, antropoloģiju un tml.), un kura, analizējot tieši lietiskos vēstures avotus, rekonstruē sabiedrības un kultūras visa vēstures procesa gaitā.

Taču jāatzīmē, ka, lai gan arheoloģija ir vispārātzīta zinātnes un augstākās izglītības joma, tās iekļaušana pamata un vidējās izglītības saturā ne vienā vien valstī ir nepietiekama. Arheoloģijas tematikas iekļaušanai visos izglītības līmeņos un formās mūsdienās tiek pievērsta arvien lielāka uzmanība, gan sasaistot arheoloģijas jautājumu apgūšanu un apjēgšanu ar digitālajām tehnoloģijām, gan ar arheoloģisko lauka darbu un arheoloģisko artefaktu palīdzību veidojot emocionālo saikni ar pagātni, gan izglītojot par arheoloģisko senvietu saglabāšanas nepieciešamību. Vērts atzīmēt, ka arheoloģiskās pētniecības un arheoloģiskā mantojuma pārvaldības jautājumi mēdz ieņemt būtisku vietu mūžizglītībā, kā arī neformālajā izglītībā. Latvijā ilglaicīgas tradīcijas savukārt ir arheoloģijas tematikai bērnu un jauniešu interešu izglītībā, kā arī publiskās arheoloģijas jomā (tostarp eksperimentālās arheoloģijas laukā).

Arī Latvijā jaunais kompetenču izglītībā balstītais mācību saturs paredz skolu stundās pievērst uzmanību kultūras mantojuma tematikai (kas ir tiešām vērā ņemama satura novitāte), taču kopumā arheoloģijai arī reformētajā vēstures izglītībā tiek atvēlēta pakārtota loma. Tā, piemēram, mācību priekšmeta programmas paraugā "Latvijas un pasaules vēsture 7.–9. klasei" par arheoloģiju paredzēts runāt tikai saistībā ar arheoloģisko mantojuma vai 7. klasē raksturot arheoloģijas piensumu vēstures izziņāšanā. Par paredzamo vidusskolas stundu saturu ir vēl grūtāk spriest, jo vidējā izglītības līmenī vēsture tiek salikta vienā priekšmetā pat kopā ar sociālajām zinībām, mācību tēmu saturisko izvērsumu lielā mērā atstājot pedagoģu rokās un pārziņā. Tiesa, jaunā mācību satura ieviešanas rezultāti vēl gaidāmi tikai tuvākajā nākotnē, tomēr diez vai šīs reformas rezultātā skolēnu zināšanas par arheoloģiju, kas mūsdienās aptver ļoti plaši pētniecisko tēmu, metožu un interpretatīvo pieeju klāstu, būs izveidojušās. Līdz ar to mūsdienīgas izpratnes veidošana par arheoloģiju, piepildot šo terminu ar jaunāko nozares problemātiku un laikmetīgu saturu, bet vienlaikus padarot to sabiedrībai un visdažādākajām interešu grupām izprotamu un aizraujošu, ir viens no arheoloģijas aktuālajiem izaicinājumiem.

Literatūra:

Arias-Ferrer, L., Egea-Vivancos, A. 2017. *Thinking Like an Archaeologist: Raising Awareness of Cultural Heritage Through the Use of Archaeology and Artefacts in Education*. In: *Public Archaeology*, vol. 16 (2): 90-109.

Kristiansen, K. 2014. *Towards a New Paradigm? The Third Science Revolution and its Possible Consequences in Archaeology*. In: *Current Swedish Archaeology*, vol. 22:11-34.

Malone, C. et al. 2000. *Special section 'Education in archaeology'*. In: *Antiquity*, vol. 74 (283).

Profesiju klasifikators. Pieejams: [Profesiju klasifikators | Labklājības ministrija \(lm.gov.lv\)](https://www.lm.gov.lv)

Ribeiro, A. 2019. *Science, Data, and Case-Studies under the Third Science Revolution. Some Theoretical Considerations*. In: *Current Swedish Archaeology*, 27:115-132.

Šnē, A. et al. 2014. *Arheologa profesija Latvijā (2012-2014)*. Rīga: LU Vēstures un filozofijas fakultāte. Pieejams: [LV-DISCO-2014-Latvia-national-report-latvian.pdf \(e-archaeology.org\)](https://www.e-archaeology.org/LV-DISCO-2014-Latvia-national-report-latvian.pdf)

Vijand, L. 2019. *Archaeology goes to high school: practical approach to archaeology teaching in high school*. In: *Journal of Social Science Education*, vol. 18, No. 4: 67-87.

Jūstass Luiss Eskells un Latvijas Universitātes Mākslas kabineta monētu kolekcija

Atslēgvārdi: LU Filoloģijas un filozofijas fakultāte, Mākslas kabinets, Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, J. L. Eskells, monētu kolekcija, antīkās monētas, jauno laiku monētas.

Latvijas Universitātes Mākslas kabinetu izveidoja 1919. gada rudenī Filoloģijas un filozofijas fakultātes paspārnē. Tas LU Vēstures nodaļas studentiem kalpoja kā specializēta mācību vieta, kur padziļināti tika apgūta antīkā vēsture un mākslas vēsture. Starpkaru periodā Mākslas kabinetu vadīja vairākas prominentas akadēmiskās personības – mākslas vēsturnieki Filips Šveinfurts (1887 – 1954) un Boriss Vipera (1888 – 1967), kā arī arheologs un eģiptologs Francis Balodis (1882 – 1947). Taču nozīmīgāko lomu Mākslas kabineta vēsturē ieņēma mākslas vēsturnieks, klasiskās filoloģijas un mākslas profesors Ernests Felsbergs (1866 – 1928). LU Mākslas vēstures kabinets bija veidots pēc Tērbatas Universitātes Antīkās mākslas vēstures kabineta parauga, kuru pirms Pirmā pasaules kara vadīja tieši E. Felsbergs. Profesora pieredze šāda profila mākslas kabineta vadīšanā apvienojumā ar spilgtu akadēmisko talantu LU Mākslas kabinetu padarīja par bagātīgāko un nozīmīgāko antīkās vēstures kultūrvēsturisko priekšmetu krātuvi un mācību vietu Latvijā.

Līdz ar simtos mērāmiem antīkajiem vēsturiskajiem priekšmetiem un tūkstošos mērāmiem stikla diapozitīviem un fotoattēliem ar antīko pieminekļu skatiem, redzamu vietu Mākslas kabineta krājumā ieņēma arī monētu kolekcija. Mākslas

kabineta monētu kolekciju veidoja 624 monētas, kas kabineta krājumā ienāca šos atsevišķos dāvinājumos vai ilgstoša deponējuma rezultātā. Monētu kolekcijā dominēja antīkās monētas, kas pārstāvēja Romas republikas, Romas impērijas, kā arī Bizantijas impērijas pastāvēšanas laiku. Tāpat nelielu kolekcijas daļu veidoja 17.-19. gs. dažādu Eiropas valstu un teritoriju monētas. Mākslas kabineta inventāra grāmatā norādīts, ka kolekcijā bija arī sengrieķu monētas, taču mūsdienās secināts, ka tās patiesībā ir Romas impērijas Ēģiptes provincē kaltās monētas, uz kurām monētu leģendas lasāmas sengrieķu valodā. Tāpat mūsdienas precizētas arī citas Romas impērijas laika monētas un jāpiebilst, ka dažas no tām kaltas t.s. Gallu impērijas laikā (260.-274. gadā).

Būtiskāko LU Mākslas kabineta monētu kolekcijas daļu veidoja 1929. gadā Latvijas valstij dāvinātā un ar Izglītības ministra rīkojumu Mākslas kabinetam nodotā angļu kolekcionāra-amatiera, zobārsta Jūstasa Luisa Eskella (Eustace Lewis Eskell, 1869–1954) monētu kolekcija. Tā sastāvēja no divām daļām – antīkajām monētām (475) un Krievijas impērijas monētām (70). Interesi par monētu kolekciju izrādīja arī Pieminekļu valde un Valsts vēsturiskais muzejs (mūsdienās – Latvijas Nacionālais vēstures muzejs), uzsverot, ka šādai monētu kolekcijai būtu labāk atrasties nevis LU Mākslas kabinetā, bet gan “(..) Valsts vēsturiskā muzejā jau pastāvošās numismātikas kabineta papildināšanai (..)” (citēts pēc: LNVM NUM. Pieminekļu valdes sarakste, 1925–1930. 143.lpp). Taču tas izglītības ministram nebija pietiekami spēcīgs arguments.

J. L. Eskells savu monētu kolekciju dāvināja Latvijas valstij pateicoties zināmai nejaušībai jeb profesionālajā darbībā iegūtajiem kontaktiem ar Latvijas sūtniecību Londonā – pie J. L. Eskella zobus laboja sūtniecības darbinieki. Viņš privātās sarunās ar Latvijas sūtni Georgu Bisenieku (1885–1941) bija izteicies par savā kolekcijā esošajām Krievijas impērija monētām un, domājams, tieši sūtņa izrādītās intereses dēļ J. L. Eskells piedāvājis monētas dāvināt Latvijai. Vēlāk J. L. Eskells piedāvājis arī savu antīko monētu kolekciju. Pēc J. L. Eskella kolekcijas nonākšanas Latvijā to apstrādāja Pieminekļu valdes speciālisti, taču tās vēlāk precizēja Klasiskās filoloģijas docētājs Eriks Dīls (1890–1952), kurš vienlaikus sakārtoja visu Mākslas

kabineta monētu kolekciju.

Pēc Otrā pasaules kara LU Mākslas kabinets bija zaudējis savu nozīmi un to 1957. gadā slēdza. Jau 1950. gada vasarā, lai Mākslas kabineta kolekciju pasargātu no izputēšanas, mākslinieciski vērtīgākos priekšmetus, t.sk. arī monētas, nodeva glabāšanā Vakareiropas mākslas muzejam (mūsdienās mākslas muzejs "Rīgas Birža"). Taču 1964. gada 24. aprīlī bijušā Mākslas kabineta monētu kolekcija tika sadalīta – 343 monētas palika Valsts tēlotājmākslas muzejā (mūsdienās mākslas muzejs "Rīgas Birža"), bet 281 monēta nonāca Centrālā Valsts vēstures muzeja (mūsdienās – Latvijas Nacionālā vēstures muzejs) krājumā. Mūsdienās muzejā "Rīgas Biržā" palikušās antīkās monētas izstādītas muzeja pastāvīgajā ekspozīcijā "Antīkās mākslas kabinets".

Literatūra:

Lapiņa, M. 1993. Māksla laiku laikos. *Māksla*. 1. oktobris, Nr. 10. 9. lpp.

Latvijas Nacionālais mākslas muzejs, Zinātnisko dokumentu centrs, ĀMM-989 (LU Filoloģijas un filosofijas fakultātes mākslas vēstures kabineta inventāra žurnāls).

Tomas Rimkus (Institute of Baltic Region History and Archaeology, Klaipėda University, Lithuania)

Human interaction in a changing landscape from the Late Glacial to the Late Holocene according to the recent data from Kalviai Lake area in southern Lithuania

Keywords: landscape archaeology, hunter-gatherers, Swiderian culture, Narva culture, Stone Age, Lithuania.

Kalviai Lake is a rinne type lake, which western part is now turned into wetlands. The lake is situated in the southern part of Lithuania, in the Nemunas River basin, where a number of Stone Age settlements and naturally occurring flint raw outcrops are located. There are 15 known Stone Age sites around the shores of the Kalviai Lake. A few of them were investigated in detail for the first time in 2020 during the construction of the international gas pipeline between Poland and Lithuania. One of the sites investigated in this area is Vilūnai-4 settlement, which is situated on a small hill surrounded by wetlands in the western part of the lake. Interdisciplinary research at this site has shown that people were active here from the Final Palaeolithic until the first metals appeared in the Bronze Age.

In the eastern part of the Vilūnai-4 settlement, an area of 2182 m² was investigated and 2489 archaeological finds were collected, consisting of flint, other rocks, pottery, wood, amber and bone. Research on the hill has shown that it is likely to have been a former lake island, which was a suitable place for hunter-gatherers'

communities. Over time, this part of the lake became a wetland, making the hill itself accessible and suitable for farming activities. The archaeological investigations in the upper part of the hill have therefore collected finds from the damaged cultural layers, which have been destroyed by long-lasting modern human activity. In the north-eastern foot of the hill, however, trenches were excavated in the wetland part. Here, a waterlogged settlement layer was found, in which two chronological phases were distinguished on the basis of the finds: the Final Palaeolithic and the Neolithic.

The lithological layers found here indicate that the site was once a lake shore, and that the lake water washed up on the shores of the island, washing away and mixing up archaeological finds from various Stone Age chronological phases. Nevertheless, they are separated by fairly distinct simultaneous concentrations. One of them relates to the Final Palaeolithic Swiderian culture. This concentration contains long, wide and regular blades, separated mainly from the opposite platform cores, and a large part of the concentration is also occupied by flakes. The dominant type of cores are the opposite platform ones with faceted or non-faceted platforms. Some of the flakes and blades from this concentration has been refitted together or to the cores themselves, which has provided insights into the flint knapping techniques of the Swiderian culture. Only two types of tools were found in this concentration: two tanged points and one dihedral burin.

The next concentration relates to the Neolithic period. It contained decorated pottery with organics (shells, plants) in the clay mass. This pottery is associated with the so-called Narva culture, but the precise dating of this phase remains unclear. The animal bones found in this concentration are dominated by waterfowl and terrestrial (*Capreolus capreolus*, *Cervus elaphus*, *Sus scrofa*) and semi-terrestrial mammals (*Castor fiber*).

Archaeobotanical studies of lake sediments have shown that lake sediments only started to accumulate here in the middle Holocene. However, some of the samples found here date from earlier periods. Unfortunately, the AMS ¹⁴C samples collected during the surveys did not show the Final Palaeolithic period, however,

two Middle Mesolithic dates were obtained, and most samples from charcoal, hazelnut shells, animal bones and one wooden stake indicates a human activity in the area between the 5th – 3rd millennium cal BC.

Ronja Lau (Ruhr-Universität-Bochum, Institut für Archäologische Wissenschaften, Bochum, Germany)

Fibre analysis from the Hallstatt period burials in Slovenia

Keywords: textile archaeology, fibre analysis, Iron Age archaeology, Hallstatt period, Slovenia.

Multiple Slovenian cemeteries of the early Iron Age/Hallstatt period (800-400 BC) offer the findings of mineralised textiles. Due to preservation on metal objects, they need to be contextualised and analysed using a variety of methods. The paper discusses what methods are important and what can be learned from very small textile fragments. Information were obtained from experimental archaeology, nationwide overviews and textile tools but they were just a few methods used in this research. The study was a collaborative project with Karina Grömer and the National History Museum of Slovenia and formed part of my MA thesis.

Woven fabrics of all kinds have always been part of prehistoric, historic and present societies. This sounds trivial but it is necessary to point it out, as textile archaeology is not always taught or being in the minds of archaeologists. Even from supposedly poorly preserved old finds excavated more than 100 years ago and already conserved and restored, such as those from the Slovenian cemeteries presented in paper, a great deal of data can be collected and restored, such as those from the Slovenian cemeteries.

One of the goals of this work is to strengthen the perception and acknowledgment for textile archaeology and archaeological finds from old excavations. It is not only modern excavated material that can be meaningful; the finds from the excavations carried out in the late 19th century are worth re-examining. Archaeologically evaluated textiles contribute to developing a more accurate picture of numerous

prehistoric societies, because clothing was and is a concise component of people's lifeworld, their identity and affiliation.

